

УДК 911.3

Лариса Семенюк, к. геогр. н., доцент

e-mail: semenyuk_larisa@ukr.net

Юлія Сільченко, к. геогр. н., ст. викладач

e-mail: zavoloka83@gmail.com

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка,
Україна

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано вплив соціально-економічних та історико-географічних чинників на формування релігійної сфери Кіровоградської області. Подано компонентну структуру та динаміку кількості релігійних організацій, розраховано основні коефіцієнти, які характеризують релігійне середовище Кіровоградської області за період 2001-2016 років. Також здійснено просторовий аналіз функціонування релігійно-географічної сфери в районах області та розраховані основні її показники на 2017 рік.

Ключові слова: релігійна сфера, релігійно-географічна сфера, конфесійна структура, коефіцієнт доступності релігійних послуг, коефіцієнт інтенсивності релігійного життя, коефіцієнт дисперсності релігійних громад, інтегральний індекс релігійного життя.

Лариса Семенюк, Юлія Сільченко. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ РЕЛИГИОЗНОЙ СФЕРЫ КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье проанализировано влияние социально-экономических и историко-географических факторов на формирование религиозной сферы Кировоградской области. Представлена компонентная структура и динамика количества религиозных организаций, рассчитаны основные коэффициенты, характеризующие религиозную среду Кировоградской области за период 2001-2016 годов. Также выполнен пространственный анализ функционирования религиозно-географической сферы в районах области и рассчитаны основные ее показатели на 2017 год.

Ключевые слова: религиозная сфера, религиозно-географическая сфера, конфессиональная структура, коэффициент доступности религиозных услуг, коэффициент интенсивности религиозной жизни, коэффициент дисперсности религиозных общин, интегральный индекс религиозной жизни.

Larysa Semeniuk, Yuliia Silchenko. SOCIAL AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE RELIGIOUS SPHERE DEVELOPMENT IN THE KIROVOHRAD REGION

The paper dwells on the importance of the social and geographical study of the religious aspects of the society because particularly their development and functioning level influences some social processes in the provinces of the Region. The existing social, economic, historical and geographical factors influencing religious sphere in the Kirovohrad Region have been thoroughly analysed. And historical factor combined with social and geographical position turned out to be the most essential for the formation of religious sphere in the Kirovohrad Region.

The researchers provide with the component structure of the religious sphere in the Kirovohrad Region where 37 confessions have been found out as well as 723 registered religious organisations. The authors claim that despite the increase in the number of religious confessions and organisations within the Region it still takes the bottom place in the relevant Ukrainian ranking. Christian denominations dominate in the component structure of the religious sphere in the Kirovohrad Region and make up 96.9 %. The peculiarities of the peculiarities of the religious sphere in the Kirovohrad Region have been defined via calculated coefficients characterising religious environment of the Kirovohrad Region throughout 2001 – 2016.

The spatial analysis of the religious and geographical sphere functioning in the districts of the Region have been performed and followed by its main indicators calculation for 2017. It turned out that the highest religious services availability coefficient, the biggest part of religious organisations and the shortest average distance between religious communities have been observed only in two districts, Kirovohrad and Oleksandriia Raions of the Kirovohrad Region.

Keywords: religious sphere, religious and geographical sphere confessional structure, religious services availability coefficient, religious life intensity coefficient, religious communities dispersion coefficient, religious life integral index.

Вступ. На тлі глибинних змін у політичній, економічній і духовній сферах життя суспільства, що відбуваються протягом останніх десятиліть у нашій країні, активізувався інтерес до вивчення релігійно-географічної підсистеми. Незважаючи на те, що релігію відносять до найбільш консервативних сфер

людського життя, саме рівень її розвитку та функціонування впливає на перебіг деяких суспільних процесів у регіонах. Для Кіровоградської області релігійно-географічне дослідження є особливо актуальним, оскільки вона протягом останніх років характеризується досить проблемною криміногенною та

нестабільною економічною ситуацією, має найменшу в Україні кількість релігійних організацій [13].

Огляд попередніх результатів наукових досліджень. Теоретико-методологічні питання географії релігії як складової частини системи географічних наук розглядали у своїх працях А. Ковальчук, О. Любіцева, К. Мезенцев, С. Павлов, В. Патійчук, І. Ровенчак, О. Шаблій, Л. Шевчук та інші. Дослідженнями релігійної сфери окремих регіонів, її структури, територіальної організації з врахуванням суспільно-географічної методології займалися Л. Ключко, О. Кучабський, І. Косташук, Ю. Когатько та інші. Аналіз георелігійної ситуації у Кіровоградській області за останні роки було висвітлено в публікаціях Н. Маслової, Л. Семенюк, Ю. Сільченко, В. Переведенцева [2, 3, 4, 5, 6, 9].

Метою та завданнями дослідження є аналіз особливостей формування та територіальних відмінностей релігійно-географічної сфери Кіровоградської області; обґрунтування основних історичних етапів розвитку релігійно-географічної сфери області, характеристика її компонентної структури, розрахунок основних показників функціонування релігійної сфери по районах Кіровоградської області.

Методика дослідження та визначення особливостей релігійної сфери Кіровоградської області базується на теоретико-методологічних основах вивчення релігійно-географічної сфери як складової інтегрального суспільно-географічного комплексу (за С. Павловим) [8].

Коефіцієнт доступності релігійних послуг в області розраховується за формулою 1.

$$K_i = \frac{N_i}{M_i} \div \frac{N}{M} \quad [1],$$

де K_i – показник доступності релігійних послуг в області; N_i – кількість релігійних громад в області; N – кількість релігійних громад в державі; M_i та M – відповідно кількість поселень в області та державі.

На думку автора методики, показник доступності релігійного життя є похідним від інтенсивності релігійного життя. Абсолютний показник інтенсивності релігійного життя розраховується як відношення чисельності населення до кількості релігійних громад області. Відносний показник розраховується за формулою 2:

$$I_i = \frac{P_i}{N_i} \div \frac{P}{N} \quad [2],$$

де I_i – показник інтенсивності релігійного життя в області; N_i – кількість релігійних громад в області; N – кількість релігійних громад в державі; P_i та P – відповідно чисельність населення в області та державі.

Коефіцієнт дисперсності релігійних організацій показує ступінь розосередженості їх на території розраховується за формулою 3 або середньою відстанню між ними за формулою 4:

$$K_d = S \div N_i \quad [3],$$

$$K_d = 2\sqrt{S \div N_i} \quad [4],$$

де K_d – середня відстань між релігійними організаціями; S – територія області; N_i – кількість релігійних громад в області.

Інтегральна оцінка релігійності характеризується

ся індексом релігійності, який є середнім арифметичним трьох попередніх відносних величин.

Виклад основного матеріалу наукових досліджень. Суттєвий вплив на формування, функціонування та особливості просторових відмінностей у релігійній сфері Кіровоградської області справляють суспільно-географічні фактори: суспільно-географічне положення, історичні, етнічні, міграційні та економічні процеси.

На нашу думку, найбільш значущим серед них є історично-географічний фактор. Враховуючи особливості суспільно-географічного положення території та відкритість простору для доступності різних релігійних впливів, на основі аналізу низки історичних подій, що безпосередньо або опосередковано вплинули на розвиток релігійного життя, нами було виділено 5 етапів становлення та формування релігійно-географічної сфери області:

I. *Дохристиянський етап* (передумови формування релігійної сфери регіону) – початок розвитку релігійних вірувань та обрядів натуралістичного спрямування у племен, що перебували на території краю.

II. *Початок християнського етапу* – вірогідна поява православ'я на теренах області в часи Київської Русі, остаточно – в козацькі часи.

III. *Активне поширення християнства* внаслідок народної колонізації краю (з першої половини XVIII ст.) – утвердження ролі церкви як культурного осередку населених пунктів.

IV. *Занепад релігійного життя* у радянський період – характеризується руйнуванням релігійної сфери, репресіями проти віруючих, знищенням сакральних об'єктів.

V. *Відродження релігійної сфери* у наш час – зміна політичної та соціально-економічної ситуації в Україні після проголошення незалежності, що призвело до кардинальних змін у релігійному житті території: інтенсифікація релігійних процесів, динамічний розвиток усіх релігійних конфесій, течій і напрямків, особливо протестантських [11].

Загальна картина розселення впливає на формування конфесійного простору. Більшість релігійних громад зареєстрована у міських поселеннях. Доведеним є факт, що протестантські громади легше утверджуються у невеликих міських населених пунктах. Якщо взяти до уваги, що в області кількісно переважають малі міста (10 з 12), то це сприяє активному поширенню протестантизму. Католицизм же, навпаки, формує осередки релігійних громад у великих містах, якими територія області небагата. Цим, переважно, пояснюється значна частка (майже 38%) протестантських організацій і лише 1,5% католицьких у конфесійній структурі області.

Прикладом впливу міграційного чинника в області є поширення ісламу, яке відбувається, в основному, за закономірностями, що пов'язані з процесами переміщення населення, оскільки в останнє десятиліття зафіксована тенденція зростання показників міграційного приросту по міждержавній міграції, у тому числі з мусульманськими країнами Азії [12].

Компонентна структура релігійної сфери Кіровоградської області на 19.06.2017 року була предста-

влена 37 конфесіями з-поміж 55 діючих в Україні різних церков, релігійних спільнот, течій, віросповідань тощо. До їх складу входить 723 зареєстрованих релігійних організацій (2% від загальної кількості в Україні), 3 єпархіальних управління, 4 релігійних об'єднання, 3 християнські місії, 4 центри, 4 монастирі. Крім того, в області діють 56 релігійних організацій, що не зареєстрували в установленому законом порядку свої статуту. Це релігійні громади, які мають малочисельний склад, складаються переважно з осіб похилого віку, що проживають у сільській місцевості [1].

За останні 25 років в області спостерігається зростання кількості релігійних конфесій та організацій. Так, із 1991 року кількість релігійних організацій в області зросла зі 118 до 723 (у 6,2 рази). Найбільший приріст релігійних організацій спостерігався у період з 1991 по 1999 роки – щороку додавалося по 30-60 організацій. В останні роки динаміка сповільнилася і спостерігається тенденція до щорічного незначного збільшення кількості релігійних організацій на 5-10 громад [10].

У компонентній структурі релігійної сфери Кіровоградської області переважають християнські конфесії – 701 (96,9%). Найбільша частка релігійних громад належить до православ'я – 57,5%, 37,9% – до протестантизму і 1,5% – до католицизму.

Православ'я в області, як і в Україні, не є організаційно єдиним, у його галузевій структурі переважають громади Української Православної Церкви (УПЦ) – 74%, громади Української Православної

Церкви Київського патріархату (УПЦ КП) складають 21%, Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) – 4% і майже 1% – Руської православної старообрядницької церкви [7].

Близько третини від усіх релігійних організацій діє в міських поселеннях, із них 176 – у чотирьох містах обласного підпорядкування. В сільській місцевості не створена оптимальна релігійна мережа. Найбільш розвинена вона у Голованівському, Гайворонському, Кіровоградському, Маловисківському, Новоархангельському, Олександрійському районах, найменше – у Вільшанському, Новгородківському, Устинівському районах.

Визначення особливостей релігійної сфери Кіровоградської області проводилось крізь призму розрахованих коефіцієнтів та їх аналізу. *Коефіцієнт доступності релігійних послуг* ілюструє співвідношення кількості релігійних громад та кількості населених пунктів в області та країні. За проведеними розрахунками виявлено зростання коефіцієнта доступності в області від 0,44 у 2001 році до 0,61 у 2016 році. Показник доступності релігійного життя є похідним від інтенсивності релігійного життя. Розраховані абсолютний і відносний показник інтенсивності релігійного життя є оберненим. Так, в області спостерігається зростання коефіцієнту інтенсивності релігійного життя з 2974 у 2001 році до 1355 у 2016 році (таблиця 1). Така ж позитивна тенденція характерна й для середньоукраїнського коефіцієнту інтенсивності зростання з 2012 у 2001 році до 1251 у 2016 році.

Таблиця 1

Основні показники функціонування релігійної сфери Кіровоградської області та України
(розраховано авторами)

Роки	Коефіцієнт доступності релігійних послуг	Абсолютний показник інтенсивності релігійного життя області	Абсолютний показник інтенсивності релігійного життя України	Відносний показник інтенсивності релігійного життя по області	Коефіцієнт дисперсності релігійних громад в області	Коефіцієнт дисперсності релігійних громад в Україні	Середня відстань між релігійними громадами області	Середня відстань між релігійними громадами в Україні	Інтегральна оцінка релігійності населення
2001	0,44	2974	2012	1,48	64,57	24,83	16,07	9,97	23,44
2002	0,45	2701	1869	1,45	59,56	23,28	15,44	9,65	21,75
2003	0,46	2498	1761	1,42	55,16	22,14	14,85	9,41	20,27
2004	0,48	2277	1656	1,37	50,93	21,00	14,27	9,16	18,83
2005	0,50	2163	1660	1,30	49,10	21,19	14,01	9,21	18,17
2006	0,51	2056	1604	1,28	47,40	20,63	13,77	9,08	17,59
2007	0,51	1959	1559	1,26	45,81	20,18	13,54	8,98	17,04
2008	0,52	1861	1512	1,23	44,09	19,68	13,28	8,87	16,45
2009	0,53	1763	1476	1,19	42,27	19,31	13,00	8,79	15,82
2010	0,54	1733	1470	1,18	41,91	19,31	12,95	8,79	15,68
2011	0,54	1647	1408	1,17	40,13	18,56	12,67	8,62	15,09
2012	0,57	1569	1403	1,12	38,50	18,56	12,41	8,62	14,52
2013	0,58	1479	1357	1,09	36,55	17,98	12,09	8,48	13,85
2014	0,56	1419	1274	1,11	35,34	16,93	11,89	8,23	13,46
2015	0,60	1386	1271	1,09	34,79	17,87	11,80	8,45	13,29
2016	0,61	1355	1251	1,08	34,26	17,66	11,71	8,40	13,11

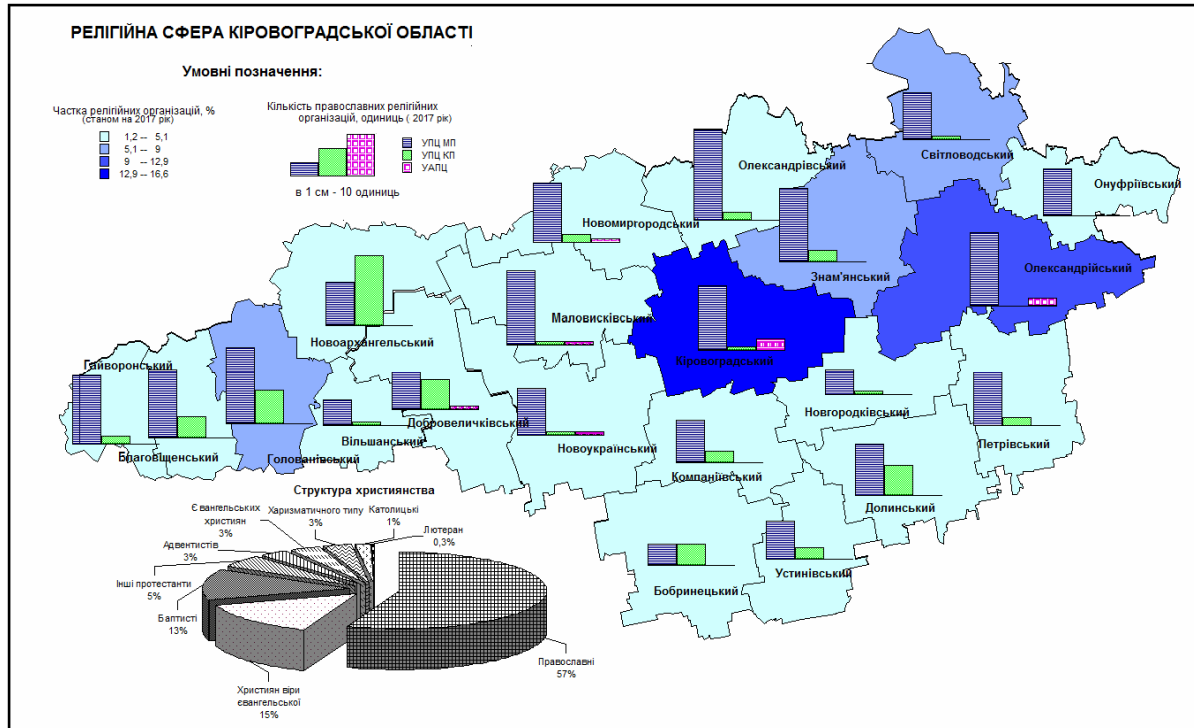

Рис. 1. Релігійна сфера Кіровоградської області, 2017 р. (побудовано авторами за даними [1])

Таблиця 2

Основні показники функціонування релігійної сфери по районах Кіровоградської області (розраховано авторами, окрім пункту із *)

Адміністративний район	Коефіцієнт доступності релігійних послуг	Абсолютний показник інтенсивності релігійного життя	Відносний показник інтенсивності релігійності життя	Коефіцієнт дисперсності релігійних громад	Середня відстань між релігійними громадами	Інтегральна оцінка релігійності населення	Кількість релігійних організацій *	Частка релігійних організацій
Благовіщенський	1,53	777	0,59	24,17	9,8	25,26	29	4,0
Бобринецький	0,45	988	0,75	57,55	15,2	58,45	26	3,6
Вільшанський	0,53	1392	1,05	71,68	16,9	72,91	9	1,2
Гайворонський	1,57	1178	0,89	21,72	9,3	23,13	32	4,4
Голованівський	1,08	804	0,61	26,11	10,2	27,08	38	5,3
Добровеличківський	0,61	1243	0,94	48,02	13,9	49,16	27	3,7
Долинський	0,77	1297	0,98	49,07	14,0	50,31	26	3,6
Знам'янський	1,28	1183	0,89	30,88	11,1	32,20	43	5,9
Кіровоградський	2,22	2260	1,71	12,98	7,2	15,42	120	16,6
Компаніївський	0,78	542	0,41	35,52	11,9	36,19	28	3,9
Маловісківський	0,75	1423	1,07	41,60	12,9	42,92	30	4,1
Новгородківський	0,58	1403	1,06	90,60	19,0	91,85	11	1,5
Новоархангельський	0,92	738	0,56	36,54	12,1	37,40	33	4,6
Новомиргородський	0,73	1137	0,86	41,29	12,9	42,39	25	3,5
Новоукраїнський	0,40	1974	1,49	79,42	17,8	81,04	21	2,9
Олександрівський	0,78	932	0,70	39,96	12,6	40,92	29	4,0
Олександрійський	1,39	1566	1,18	23,03	9,6	24,67	80	11,1
Онуфріївський	1,37	670	0,51	32,93	11,5	33,89	27	3,7
Петрівський	0,84	1043	0,79	51,95	14,4	53,02	23	3,2
Світловодський	2,04	1301	0,98	24,38	9,9	26,04	50	6,9
Устинівський	0,63	808	0,61	58,90	15,3	59,72	16	2,2

* "Дані про кількість зареєстрованих та незареєстрованих релігійних організацій у Кіровоградській області (19.06.2017)" - Інформація управління комунікацій з громадськістю Кіровоградської ОДА.

Коефіцієнт дисперсності релігійних організацій показує ступінь розосередженості їх на території, а відтак можливість отримати релігійні послуги. У 2001 році коефіцієнт дисперсності розрахований по області становив — 64,57, відповідно до 24,83 по Україні. За досліджуваний період коефіцієнт дисперсності зменшувався й у 2016 році становив — 34,26, відповідно до 17,66 — по Україні. Слід звернути увагу, що найкраще для області значення коефіцієнту дисперсності зафіксоване у 2016 році, але це вище, ніж аналогічний показник 2001 року по Україні. Усі проведені розрахунки доводять, що чим більша кількість населення припадає на одну релігійну громаду і чим більша дисперсність, тим меншою буде релігійність населення при інших однакових умовах.

Інтегральна оцінка релігійної сфери області свідчить про позитивну динаміку показника, так у 2001 році розрахований коефіцієнт зафіксований на рівні 23,44, а у 2016 році — 13,11.

Проведений просторовий аналіз релігійної ситуації по районах Кіровоградської області засвідчив, що коефіцієнт доступності релігійних послуг є найвищим у Кіровоградському (2,22), Світловодському (2,04), Благовіщенському (1,53), Олександрійському (1,39), Онуфріївському (1,37) районах (рис. 1).

Виявлена закономірність зв'язку коефіцієнта доступності релігійних послуг у районах з показниками інтенсивності релігійного життя та найменшою відстанню між релігійними громадами. Так, найвища частка релігійних організацій та найменша середня відстань між релігійними громадами лише у двох районах — у Кіровоградському (16,6%), Олександрійському (11,1%) (таблиця 2), усі інші райони мають незначні показники.

У Бобринецькому, Новоукраїнському, Вільшанському, Новгородківському районах зафіксовані найменша частка релігійних організацій, найнижчі коефіцієнти доступності релігійних послуг та відносні показники інтенсивності релігійного життя, найбільша середня відстань між релігійними громадами. Зважаючи на те, що майже в усіх районах області переважають православні релігійні громади, авторами було проаналізовано та відображено на картосхемі їх структуру.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що різноманіття й різноманітність конфесійного простору в Кіровоградській області склалися під впливом історично-географічних та соціально-економічних чинників. Проведені розрахунки дозволили зафіксувати позитивну динаміку всіх показників функціонування релігійно-географічної сфери Кіровоградської області за період 2001-2016 років. Релігійно-географічна сфера Кіровоградської області знаходиться у стадії формування, сакральна інфраструктура розбудовується, поступово підвищується релігійність населення та зростає доступність релігійних послуг, збільшується кількість релігійних організацій, хоча кількісні показники її функціонування залишаються все ще нижчими від середньоукраїнських. Внутрішньорегіональні закономірності релігійного різноманіття виразно не проявляються. У компонентній структурі релігійних організацій районів області переважають православні, серед них домінують позиції займає УПЦ (крім Новоархангельського району, де переважає УПЦ КП). Загалом, протягом останніх років процеси в релігійному середовищі області мають відносно сталий характер.

Список використаних джерел:

1. Дані про кількість зареєстрованих та незареєстрованих релігійних організацій у Кіровоградській області (19.06.2017) // Інформація управління комунікацій з громадськістю Кіровоградської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uvp.kr-admin.gov.ua/Docs/religiya2016.pdf>.
2. Ключко Л.В. Територіальна організація релігійної сфери Харківського регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 – Економічна та соціальна географія / Ключко Людмила Василівна – Харків, 2010. – 22 с.
3. Костащук І.І. Релігійний та конфесійний простори, їх спільні та відмінні риси / І.І. Костащук // Українська географія: сучасні виклики. Зб. наукових праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. II. – С. 143-145.
4. Маслова Н.М. Георелігійна ситуація в Кіровоградській області / Н.М. Маслова // Україна: географія цілей та можливостей. Зб. наук. праць. – К.: ВГЛ «Обрії», 2012. – С.146-150.
5. Немець Л.М. Релігійна сфера як об'єкт дослідження суспільної географії / Л.М. Немець, Л.В. Ключко, Ю.Ю. Заволока // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия: География. Геология, 2011. – Том 24, вип. 2-1. – С. 231-236.
6. Немець Л. М. Суспільно-географічні особливості розвитку сакрального туризму в Харківському регіоні / Л.М. Немець, Ю.Ю. Заволока, Л.В. Ключко // Культура народів Причорномор'я, 2009. – № 176. – С. 148-151.
7. Офіційний веб-сайт Української православної церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/comment/reply/2004#comment-form>.
8. Павлов С. Суспільно-географічні аспекти дослідження релігійної сфери / С. Павлов // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 75. – С. 356-358.
9. Переведенцев В. Територіальні аспекти поширення протестантизму в Кіровоградській області / В. Переведенцев // Освіта. Наука. Молодь. Зб. наук. праць, 2016, частина 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_2/32.pdf
10. Релігійна мережа України: аналіз динаміки станом на початок 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/6.

11. Семенюк Л.Л. Особливості формування та сучасний стан релігійної сфери Кіровоградської області / Л.Л. Семенюк, Ю.Ю. Сільченко // V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми країнознавчої науки» (18-19 травня 2017 року), м. Луцьк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2017/05/26>
12. Семенюк Л.Л. Суспільно-географічний аналіз міграційних процесів у Кіровоградській області / Л.Л. Семенюк, Ю.Ю. Сільченко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія Геологія-Географія-Екологія, 2016. – Вип. 45. – С. 134-139.
13. Семенюк Л.Л. Суспільно-географічні фактори формування криміногенної ситуації у Кіровоградській області / Л.Л. Семенюк, Ю.Ю. Сільченко, Т.І. Уваєва // Регіон-2016: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 10-11 листопада 2016 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – С. 157-160 с.

References:

1. Dani pro kilnist zareyestrovanykh ta nezareyestrovanykh relihiynykh organizatsiy u Kirovohradskiy oblasti (2017) [Statistical data are about the amount of the registered and unregistered religious organizations in the Kirovohrad area]. Available at: <http://uvp.kr-admin.gov.ua/Docs/relihiya2016.pdf>
2. Kliuchko, L.V. (2010). Terytorialna organizatsiya relihiynoi sfery Kharkivskoho regionu [Territorial organization of the religious sphere of the Kharkiv region]. Kharkiv, 22
3. Kostashchuk, I.I. (2016). Relihiyni ta konfesiyni prostory, yikh spilni ta vidminni rysy [Religious and confessional spaces, them general and excellent lines] *Ukrainska geografiya: suchasni vyklyky*, 2, 143-145.
4. Maslova, N.M. (2012). Georeligiyna sytuatsiya v Kirovohradskiy oblasti [Georeligious situation in the Kirovohrad area] *Ukraina: geografiya tsiley ta mozhlyvostey. Zb. nauk. prats*, 146-150.
5. Niemets, L.M., Kliuchko, L.V., Zavoloka, Yu.Yu. (2011). Relihiyna sfera yak obyekt doslidzhennya suspilnoi geografii [Religious sphere as an object of study of social geography]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta imeny V.I. Vernadskogo. Seriya: Geografiya. Geologiya*, 24, 2-1, 231-236.
6. Niemets, L.M., Zavoloka, Yu.Yu., Kliuchko, L.V. (2009). Suspilno-geografichni osoblyvosti rozvytku sakralnogo turyzmu v Kharkivskomu regioni [Socio-geographical features of the development of sacral tourism in the Kharkiv region]. *Kultura narodiv Prychornomor'ya*, 176, 148-151.
7. Ofitsiyni veb-sait Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy [Official website of the Ukrainian Orthodox Church]. Available at: <http://orthodox.org.ua/comment/reply/2004#comment-form>
8. Pavlov, S. (2013). Suspilno-geografichni aspekty doslidzhennya relihiynoi sfery [Publicly-geographical aspects of research of religious sphere]. *Hileya: naukovyi visnyk*, 75, 356-358.
9. Perevedentsev, V. (2016). Terytorialni aspekty poshyrennya protestantyzmu v Kirovohradskiy oblasti [Territorial aspects of the spread of Protestantism in the Kirovograd region]. Available at: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_2/32.pdf
10. Relihiyna merezha Ukrainy: analiz dynamiky stanom na pochatok 2016 roku [Religious network of Ukraine: analysis of dynamics by the beginning of 2016]. Available at: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/6.
11. Semeniuk, L.L., Silchenko, Yu.Yu. (2017). Osoblyvosti formuvannya ta suchasnyi stan relihiynoi sfery Kirovohradskoi oblasti [Features of development and current state of the religious sphere in the Kirovograd region]. *V Mizhnarodna nauково-praktychna internet-konferentsiya "Aktualni problemy krainoznavchoi nauky"*. Available at: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2017/05/26>
12. Semeniuk, L.L., Silchenko, Yu.Yu. (2016). Suspilno-geografichni analiz mihratsiynykh protsesiv u Kirovohradskiy oblasti [Social and geographic analysis of the migration processes in Kirovohrad Region]. *Visnyk Kharkiskoho natsionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina, seriya Geologiya-Geografiya-Ekologiya*, 45, 134-139.
13. Semeniuk, L.L., Silchenko, Yu.Yu., Uvaieva, T.I. (2016). Suspilno-geografichni faktory formuvannya kryminogennoi situatsii u Kirovohradskiy oblasti [Socio-geographical factors of the formation of a criminal situation in the Kirovograd region]. *Region-2016: strategiya optimalnogo rozvytku: materialy mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii*, 157-160.

Надійшла до редколегії 09.08.2017 р.